

EN VÄVSTOL OCH EN VARPA.

Av

EMELIE VON WALTERSTORFF.

Den gammalnordiska vävstolen med hängande stentyngd varp har som bekant brukats på Island till början av 1800-talet, och ännu under senare hälften av 1700-talet kände man där »ikke til andet Slags Vævgreie end Opstadstolen, som man da ogsaa vævede sit Vadmel paa».¹ I Norge användes den enligt nyss citerade författare, Eilert Sundt, ännu 1865 i vissa bygder, södra delen av Bergens Stift och angränsande delar av Ryfylke, vid tillverkning av åkläden i Rutevæv (röllakan).

Mindre känt torde vara, att typen ännu i dag lever kvar ytterst i norr på den Skandinaviska halvön, nämligen bland lapparna i Nordnorge omkring Lyngensfjord.² De väva på hängande varp sin *rana* (norska *græne*, lapska *radno*, finska *raanu*). »Dessa ranor begagnas av Karesuandolapparna dels som täcken för bäddarna, dels att täcka kåtorna med om vintern. De finnas dels i färg, dels i svart (naturfärgat) och vitt. De senare brukas mest av lapparna. Ranorna säljas huvudsakligen på Skibottens marknad i november.»³ En sådan *grennevävstol* — som den kallas av Sundt⁴ — (fig. 1) med påbörjad rana förvärvades 1924 jämte tillhörande varpa och två ranor

¹ Eilert Sundt, Bygningsskik paa Bygderne i Norge (Kra 1900, omtryckt), sid. 378.

² Meddelande härom lämnades välvilligt till Nordiska Museet år 1924 av fil. kand. Fredrik Borelius, Övertorneå.

³ Ur brev från fil. kand. Fredrik Borelius, Övertorneå, till Nordiska Museet augusti 1924.

⁴ Sundt o. a. a., sid. 379, säger sig själv ha sett «en gammel Fjeldfin-Kone sysle med en saadan Væv, som hon havde opstillet mod en Fjeldvæg nær Teltet; det var yderst simple Greier; en avbrudt Aare tjente till Skafft». Vævstolen »have de sagtens engang optaget efter de Norske, og den ere de blevne staaende ved».

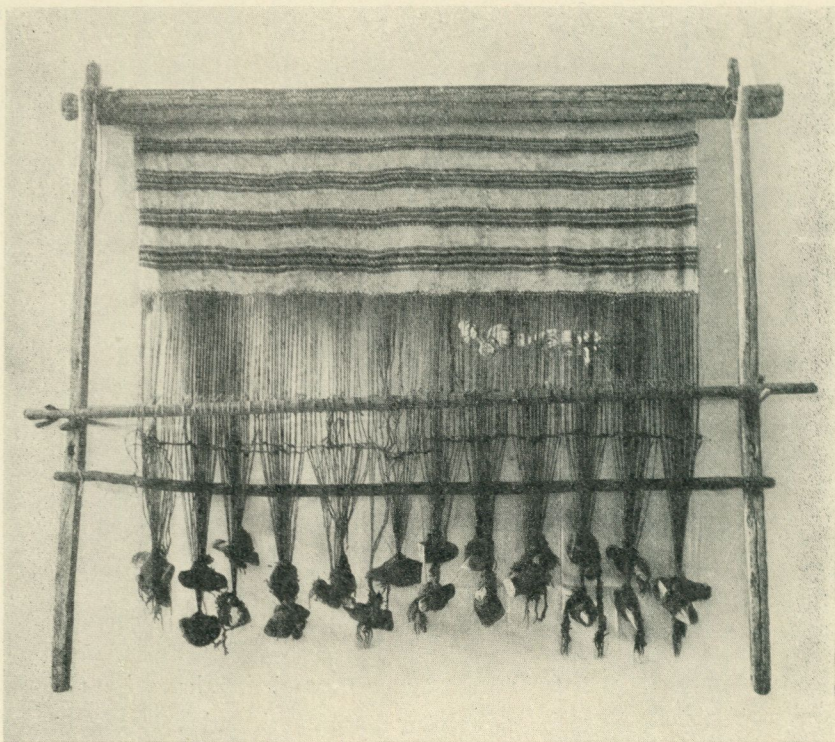

Fig. 1. Grennevævstol från Lyngens sn, Senjens o. Tromsø fgd., Tromsø amt, Norge. Nord. Mus. 149,884.

av Nordiska museet.¹ Ranorna voro: *en grene teltduk* i natursvart och vitt, och *en kjöregrene* i rött, vitt, grått och svart (fig. 3).

Vävstolen liknar i det stora hela opstadgognen sådan man kän-

¹ Förvärvet skedde genom välvillig medverkan av Sognpräst Peter Astrup i Lyngs-
eidet, numera Provst i Bergen, som även godhetsfullt upptecknat vävredskapens och
dess delars lapska och finska namn. — Utan att våga yttra någon åsikt om ur-
sprunget till orden *rana* och *grene* vill jag nämna följande. I sitt arbete *Nordische*
Lehnwörter im Lappischen, Kra 1893, sid. 252, upptar J. K. Qvigstad *radno*, *ranno*, *rano*,
krano, *grano* m. fl., norska *grenja*, *gren*, svenska dialekter *kran*, *rana*, finska *raanu*,
grovt ylletäcke. J. Fritzner, *Ordbog over det gamle norske sprog*, Kra 1867, citerar
Dipl. Norv. 255: *Syrkot rautt með greinarklæði foðrat* och tillägger »Grene kaldes
i Finmarken et slags Tæppe eller Dækken». H. Falk, *Altwestnordische Kleiderkunde*,
Kra 1919, sid. 55, not 1, förnekar sambandet mellan greinarklæði och »nno. *grein*, bi-
form till *grenja*, grovt ylletäcke», och jämför det förra med gfr. *graine* (m. fl.) med
bet. kermesfärg.

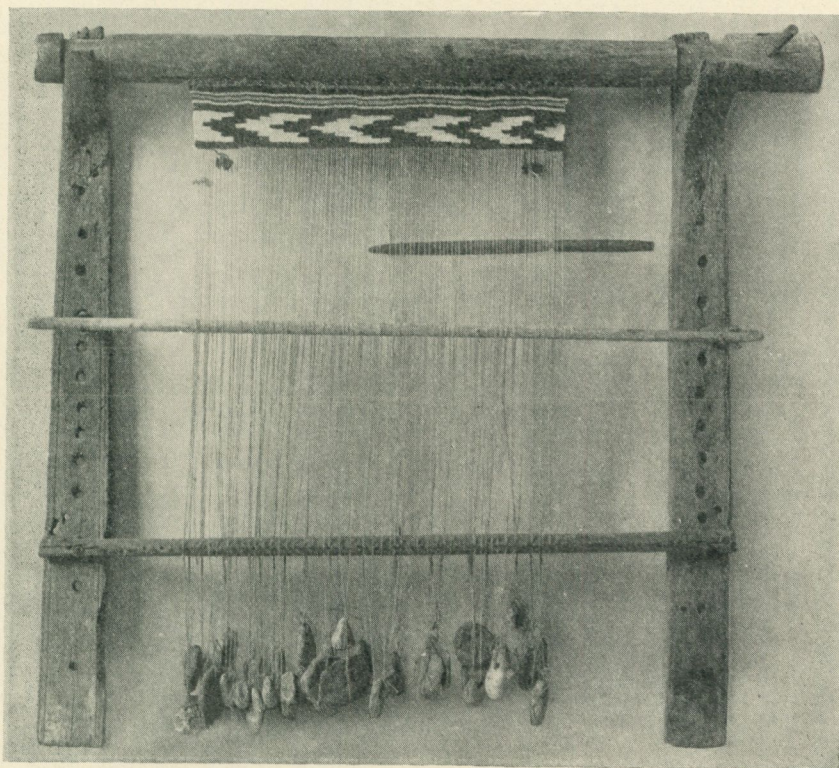

Fig. 2. Opstadgogn från Haus sn, S. Bergenhus amt, Norge. Nord. Mus. 92,816.

ner den från Färöarna och Norge, t. ex. Nordiska Museets exemplar från Haus i S. Bergenhus amt (fig. 2), men den är mindre och tunnare. Den har två sidstöd omkring 1,70 m. höga, upptill avslutade med självvuxna klykor. På dessa vilar vävbommen, som är 1,99 m. lång och ungefär 0,085 m. i genomsärning, men tunnare, där den stöder mot klykorna. Väven kan lindas om bommen genom att bommen vrides runt med hjälp av en spännpinne, 0,67 m. lång och instucken i det ena eller andra av två borrhål genom vävbommens huvud, beläget ytterst vid högra sidan. Pinnen — eller rundstängen — tjänar även som spärr, stödd mot väggen, ett träd eller dylikt. Varpändarna äro i 24 partier — 12 för vart varpskikt — virade och knutna om avlånga, obearbetade stenar, varvid det bakre varp-

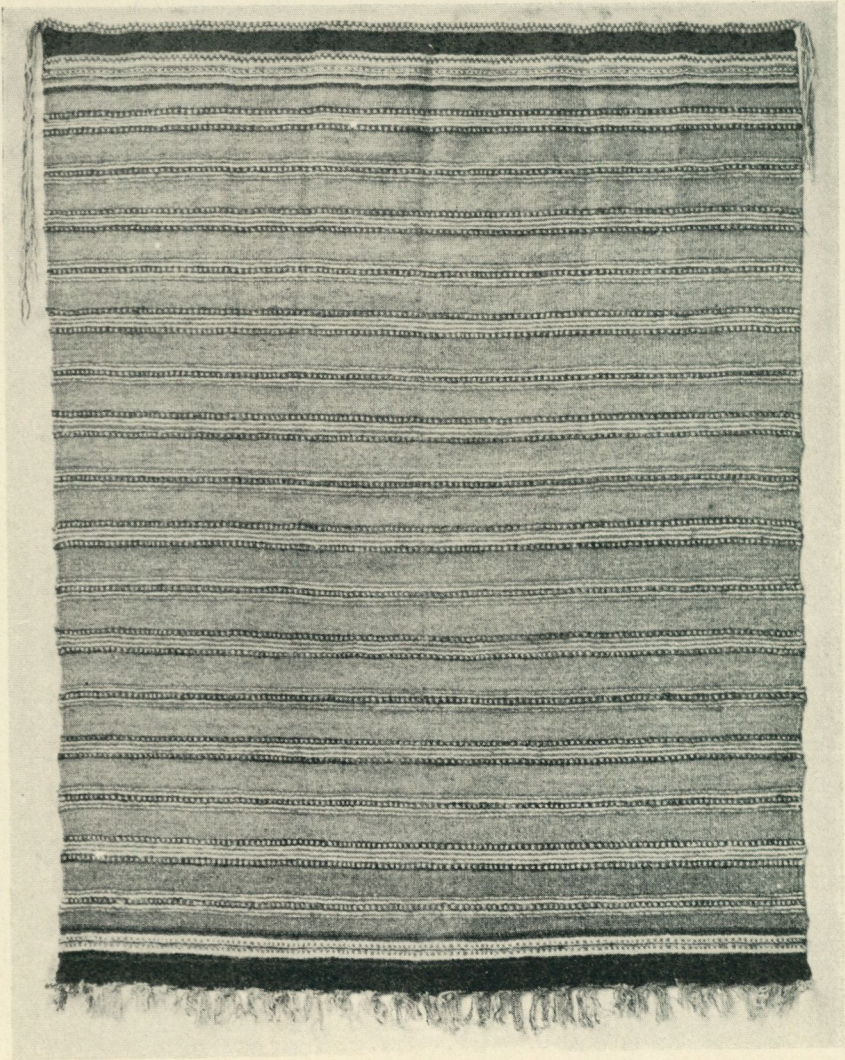

Fig. 3. Rana, »slædegrene», från Lyngens sn., Tromsø amt. Nord. Mus. 149,887.

skiktets trådar hållits något kortare än det främre, så att stenarna hänga i två rader. Stenarna motsvara således varpbom. Det naturliga skäl, som uppstår, hålles öppet medelst en rundstång, hängande i öglor från sidstöden. Ovanför denna är solvskaftet placerat, en 2,06 m. lång, rund stång, ungefär 0,028 m. i genomskärning. Solven

är ett fortlöpande snöre, lagt om varannan varptråd och om skaftet och sedan löst knutet (fig. 4 a). Självvuxna tråklykor instuckna i sidstöden och tämligen långt framskjutande bära upp solvskaftet, då det andra, om man så vill, konstlade skälet skall användas. Som varpspridare tjänstgöra ett par snören, flätade om vartdera varpskiktets trådar med placering mellan solvskaft och skälsticka. I detta avseende skiljer sig grennevävstolen från den ovannämnda

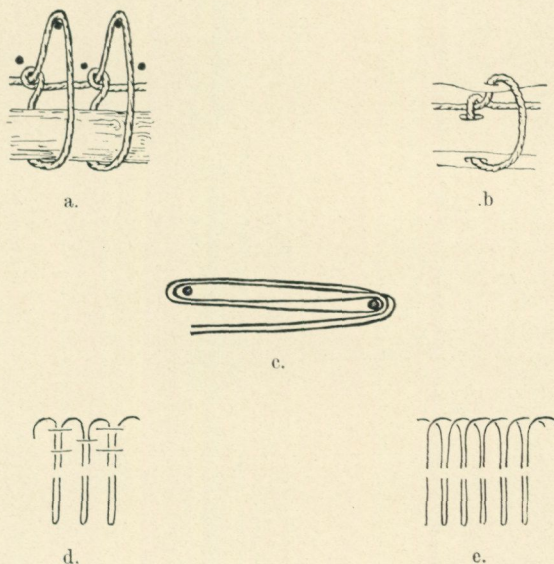

Fig. 4. a) Solvens knytning i grennevävstolen. — b) Knytningen av det färdiga bandet vid vävbommen. — c) Schematisk bild av varpningen. — d) Schematisk bild av varpens gång genom bandet i ranorna och begynnelsestaden i Överhogdalsbonaden. Nedtill varpens avslutning i ranorna. — e) Varpningen av bandet i Teglefyndet bild 8.

norska, som i stället för dessa snören¹ har den nedre stängen eller skälskaftet försett med utstående pinnar, mellan vilka varpens främre skikt fördelas, således ett slags redkam eller sked.² En annan

¹ Det är möjligt, att snören ej förekomma på grennevävstolen i vanliga fall, och endast haft till uppgift att hindra varpen att trassla sig vid transporten av Nordiska Museets vävstol. P. Astrup har uttalat sig i denna riktning.

² Hj. Falk, *Altwestnordische Kleiderkunde*, sid. 9, nämner i en utredande beskrivning av opstadgognen såväl snörena som staven med pinnar.

olikhet är frånvaron här av vävsvärdet, vilket i den bergensiska opstadgognen består av ett långt och brett blad av järn med trähandtag. I båda fallen saknas spole för inslaget och detta införes i form av en mindre härva eller docka; därav namnet *dokaaklæ* för ruteväven.¹ Ett par olikheter i detaljer skola senare beröras. Det klenare virket i grennevävstolen kan ju bero av praktiska skäl, sammanhängande med nomadlivets fordringar.

Den stående vävstolen med hängande varp var känd redan av den grekiska antiken och av romarna, ja, efter vad som framgår

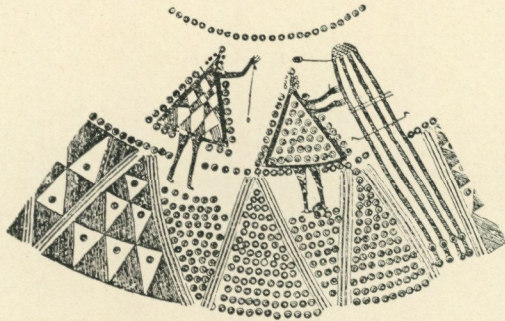

Fig. 5. Vävstol med hängande tynad varp, bild på gravarna från Hallstatt-tid, Ödenburg i Ungern. Bredvid väverskan en spinnerska. Hörnes, *Urgeschichte der bildenden Kunst*, sid. 559, fig. 3.

av bilderna på en i Ödenburg i Ungern funnen gravurna, redan under Hallstatt-tid (fig. 5).

Trots det stora intresse som den förvärvade vävstolen erbjuder, var likväl den medföljande *varpan* (fig. 6) en ännu större märklighet. Den är på samma gång en bandapparat och består av två rätvinkligt hopfogade träplattor, respektive 1,04 m. och 0,485 m. långa, båda ungefär 0,12 m. breda. Den kortare är därvid lagd överst och dubblett med en ungefär 0,36 m. lång liknande platta, så att hela tjockleken blir 0,05 m. Även den långa plattan är förstärkt med en nästan kvadratisk sådan ytterst. Tre stadiga ständare, 0,25—0,31 m. höga, äro placerade i vinkelns hörn och båda ändrar.

¹ H. Grosch *Gamle norske tæpper*, Berlin 1889.

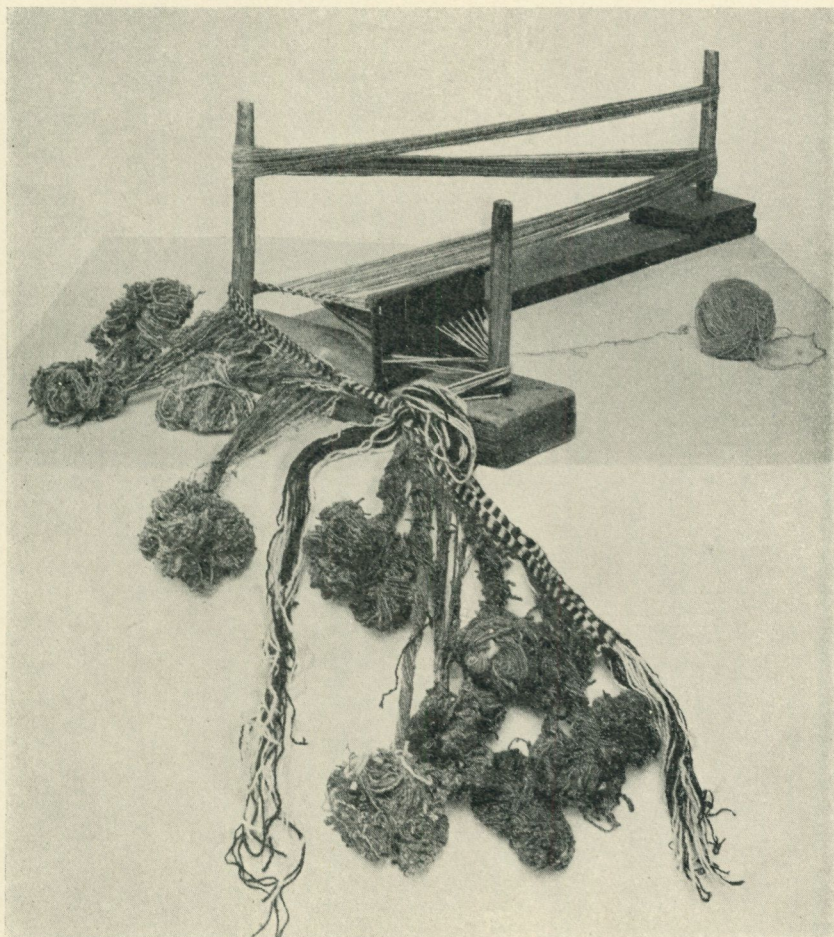

Fig. 6. Varpa-bandvävstol eller varpstock från Lyngens sn, Tromsö amt, Norge.
Nord. Mus. 149,885.

Arbetet börjar med att man, tydligen omkring de tre ståndarna, lägger upp 14 svarta och 15 vita ulltrådar till en bandvarp, vars längd blir 2,3 m. Varpen klipptes upp, och av de 29 trådarna trädas 7 svarta och 8 vita i följd genom hålen i en bandsked eller grind, samt 7 vita och 7 svarta i följd mellan ribborna. Bandvarpen knyts därefter runt ståndarna A och B, som synes av bilden. Nu vidtar vävandet av bandet. Det gråa ullgarn, som skall vara inslag

i bandet, är uppnystat och föres genom ett par skäl i närheten av varpans inre vinkel; skäl erhålles genom att lyfta och åter sänka bandgrinden. Sålunda fastgjord, drages tråden ut till ståndare C, varpas runt denna och B tillbaka till C, därpå vägen åter enligt fig. 4 c och föres genom samma skäl i bandvarpen, varifrån den utgick. Så bytes skäl, nystanet föres genom bandvarpen och drages ut runt C och B o. s. v. Sedan man vävt omkring 12 cm. av bandet och därvid dragit ut 20 st. 2,90 m. långa varpöglor, måste man vrida på bandvarpen för att komma åt att fortsätta. Först lossas då de långa varpöglorna från ståndarna C och B, delas upp efter skälet från bandsidan, samt nystas upp i två buntar. Två rader av sådana buntar komma småningom att hänga utmed det färdigvävda bandet. När detta är så långt som man önskar ranan bred, är den första proceduren, bandvävningen-varpningen avslutad.

Man löser nu knuten på bandet, drager ut skeden och för över det erhållna halvfabrikatet till vävstolen. Här spännes det utmed vävbommen genom att bandets varpändar knyts kring de smalaste delarna av vävbommen. Med ett kraftigt snöre, trätt genom hålen i bommen och genom bandet snöres detta fast (fig. 4 b) — starkt måste det vara för att bära upp hela tyngden av varp och stenar. Omkring de senare, som måste väga väl $\frac{1}{2}$ kg. och vanligen äro 26 till antalet,¹ nystas varpen, sedan de efter varpöglor och efter skälet fördelade nystanen lösts upp. Arbetsprodukten, ranan, blir ett täcke *med stad på tre sidor*. Det börjar upptill med ett i täcket invävt mönstrat band, vars mönster i detta fall upprepas i täcket. Det är således ingenting mindre än en parallell till forntidens vävnader med stad på tre — eller fyra — sidor, och vad mera är, man tror sig nu veta hur de förarbetades. I litteraturen har ej nämnts mycket om redskapen. Stettiner² antar, att bandvarpen spänts upp direkt i en vävram eller ramställning, bandet vävts och samtidigt väven varpats med lösa och fritt nedhängande trådar, dubbelvikta och därför dub-

¹ Denna uppgift lämnad av Lærer Nordnes genom P. Astrup.

² R. Stettiner: Brettchenweberei in den Moorfunden von Damendorf, Dätgen und Torsberg, i Mittheilungen d. Anthropolog. Vereins in Schleswig-Holstein, Kiel 1911, sid. 32—33.

belt så långa som den blivande väven; att dessa sedan spänts vid rakens nedre sida, varpå vävarbetet omedelbart följde. Dedekam antar även att en vävram använts och citerar Stettiner.¹

Bland bevarade förhistoriska vävnader med invävt band äro mossfynden från romersk järnålder i Schleswig-Holstein, sydöstra Östersjötrakterna och Norge (Tegle). Dit höra mantlarna från Dætgen och Torsberg, tygstycket, ur vilket benbeklädningen från Damendorf är skuren, en skjorta och en fotbinda från Torsberg samt manteln från Anduln.² Slutligen visar Teglefyndet, som redan nämnts, samma tillvägagångssätt.³ Bandet, i vilket som inslag ingår varpen till det blivande täcket, är i dessa förhistoriska exempel brickat, en olikhet mot ranorna, vilken i detta sammanhang intet betyder, då i varpan från Lyngen bandvarpen lika lätt kunde ha dragits genom brickor som genom grinden eller vävspjället. Det senare, som väl direkt efterträtt brickorna som skålbildare, har också ärvt namnet: spjäll, *spjeld* eller *spjöll* kallas än i dag, liksom fordom, på Island och i vissa delar av Norge *bricka till väv*, enligt Dedekam som anser, att denna benämning bör förbehållas bricktekniken. I Smaalenene och på Jylland liksom i Jämtland och Skåne kallas däremot *vävgrinden* »*spjell*», spjäll.³ En annan olikhet i tillverkningen av ranorna och dräktdelarna från romersk järnålder i norra Europa visar varpen till bandet, som i de förra har lösa ändar vid början och slutet, i de senare vänder i en ögla vid början av bandvävningen-varpningen; bandvarpen har således vikts dubbel om en snodd eller en grupp trådar och med denna knutits om varpans ståndare A och B. Det är ju en ringa detalj, som med samma redskap kan göras på ena eller andra sättet, och i en sentida rana från Nordryssland (fig. 7) i Nordiska Museet — tydligen tillverkad på samma sätt som ranorna från Nordnorge — finner man mycket riktigt öglan, och i denna en

¹ Hans Dedekam: Et tekstilfund i myr fra romersk jernalder, i Stavanger Museums Aarshefte 1921—24, sid. 6—7.

² A. Götze: Brettchenweberei im Altertum, i Zeitschrift für Ethnologie, Heft 4, 1908, fig. 14. — I Lettland, trakten av Windau, höra mantlar eller schalar — *vikale* — med invävt brickband ännu till kvinnodräkten, så djupa rötter har vävsättet där haft; se Alma Birgel-Pægle i Latvijās Saule 1926, nr 40, 1927, nr 59—60.

³ H. Dedekam, o. a. a.

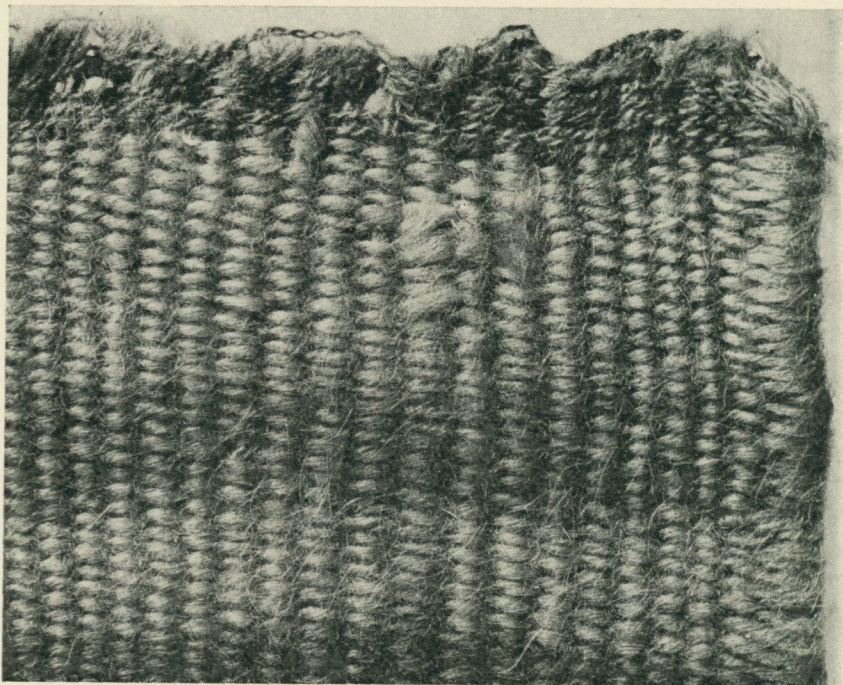

Fig. 7. Detalj av rana från Ryska lappmarken. Hörnet visar bandvarpens ögla, som griper om en ögla från stadens flätade snodd. Nord. Mus. 112,737.

flätad snodd, som i vävstolen utgjort en förstärkt stad vid ena långsidan av vävnaden, motsvarad av en liknande fläta vid andra långsidan.¹ En analogi med sistnämnda detalj möter för övrigt i skjortan och benbeklädningen i Torsbergsfyndet, där de långsgående staderna

¹ Amanuensen Gösta Berg har haft vänligheten påpeka, att Gustaf Hallström i *Båtar och båtbyggnad i ryska lappmarken*, Fataburen 1909, sid. 98, not. 1 nämner angående en filt, använd som segel: »filten (Nuotj. la.: rän) förfärdigas av lapparna själva av ull från egna får och på en stående vävstol (Nuotj. la.: räan) av egendomlig form». Gösta Berg har även uppmärksamgjort mig på Sigrid Drakes bok *Västerbottenslapparna*, Uppsala 1918, där å sid. 201 reproduceras en teckning ur de Nensenska papperen, som av förf. riktigt antages föreställa »en primitiv vävskod». Det är säkerligen en bandgrind och förf. jämför den med ett ytterst primitivt redskap, som finnes bland ostjakerna och som uppgives föreställa en sådan. Emellertid är ju bandgrinden känd i Skandinavien från söder till norr.

Fig. 8. Brickband med vidhängande varp i Teglefyndet. Foto Stavanger Mus.

enligt Stettiner utgöras av »einen mehrsträhnigen Faden», medan de eljest i allmänhet äro brickvävda.

Bandet i ranan är ripsvävt i två naturfärger. Så ter sig även gördelbandet från Dætgen, ehuru med större och över hela bredden gående rutor i ljusare eller mörkare ton och 0,045 m. långa. Även detta är brickvävt, enligt Stettiner, men släktskapen är ofrånkomlig.

Om det således ter sig tämligen visst, att nordiska täcken och dräktdelar på 200-, 300-talen tillverkats på ett sätt ej alltför skilt från det lappkvinnorna än i dag bruka vid framställning av ranor och måhända med användande av alldeles samma två redskap, ett för bandvävnad-varpning, ett för fullbordandet av väven, styrkes man däri av ännu ett ganska slående bevis. Dedekam avbildar ett halvfabrikat, ett brickband med vidhängande varp, upprullad i fem större och två mindre nystan, i det tillstånd alltså i vilket det uttagits ur varpan för att fästas i vävstolen (fig. 8). Föremålet tillhör Tegle-

fyndet. De större och mera ohanterliga nystanen motsvara vart för sig två av dem på den moderna varpan. Detta utgör teknikens framsteg på 1,700 år! Då de gamla lossade varpen från ståndarna med iakttagande av skälet, bundo de upp varptrådarna, som skulle ligga framför skälskäftet i en särskild knut ovanför det stora nystanet, medan lappkvinnan av i dag samlar de udda och de jämna varpöglorna i var sin knut. Teglefyndets ovan nämnda små nystan i varpens ytterkanter innehålla trådar, avsedda att trädas i brickor för att åstadkomma brickad stadkant även vid långsidorna,¹ ett tillvägagångssätt, som kännetecknar denna tidsperiod.

Den bergensiska vävstolen, fig. 2, visar varptrådarna fästa direkt i bommen genom att de parvis trätts in i hålen i denna och knutits samman med nästa par. Samma anordning omtalar Winther, Færöernes Oldtidshistorie, Kbhvn 1875. Man hade således då lagt bort det gamla sättet att varpa i samband med bandvävning. Men ännu i [dansk] Antiquarisk Tidsskrift 1846—48, sid. 212, läses i en beskrivning av en gammal Färö-vävstol, vilken personligen överlämnades till Museet f. Nord. Oldsager av en Färö-man, följande: »— — — en Vindestang, som paa Færöerne kaldes *rivur* (rifr) og hvortill Töiet er fastgjort ved den saakaldte *rivtraður*. Den överste Snor, hvorpaa Rendegarnet sidder foroven, kaldes *vartein* (vartán).» Hj. Falk, o. a. a. sid. 12, anför detta ställe och säger att ordet vartán i Snorres Edda uppträder som variant till *vartari* = band, men han synes dock ej komma till full klarhet över vad bandet eller snodden vartán spelade för roll i äldre tid. Av Falk anföres likaledes, att vävarvisan från 1600-talets senare del i Skýrsla um Forngripasafn Islands II 1867—1870, har *varptá* med samma betydelse som ovan, medan Olavius, Oekonomisk Reise igiennem Island Kbhvn 1780, sid. 630, betecknar det nedre horisontala snöret (jfr vår fig. 1 och sid. 147) med namnet vartán. Förhållandet synes vara att benämningen i nyisländskan överförts från det övre bandet, som allt mera slopades, till det nedre snöret.

Slutligen ännu en jämförelse mellan de två typerna. Vi ha sett,

¹ H. Dedekam, o. a. a.

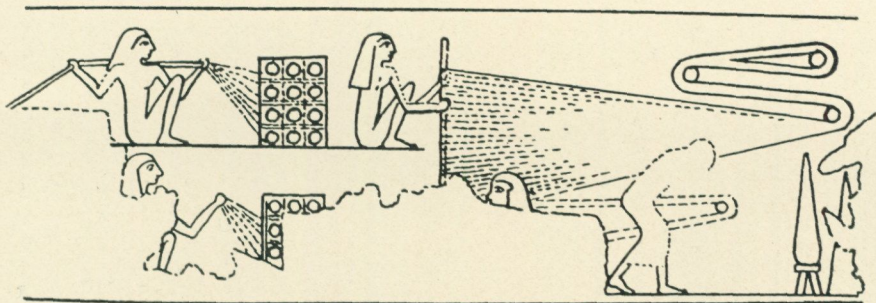

Fig. 9. Bild av varpning på fasta pinnar, Egypten, Tehuti-Heteps grav. Efter Flemming, *Textile Künste*, fig. 5.

att vävens varptrådar i ranorna gå parvis genom både väv och band. Stettiner säger om de holsteinska mossfynden: »Trådarna från vävnaden löpa nästan alltid parvis genom brickbårdernas maskor, medan de i regel äro skilda åt i vävnaden.» Principen att låta två trådar följas åt som inslag i bandstad finna vi även i Teglefyndet, och Dedekam har t. o. m. (sid. 12) en tabell över i vilken ordning trådarna gå. Av denna framgår tydligt — under förutsättning att en bandstol-varpa använts — att man varpat med två nystan, alla udda skäl i brickväven äro inslagna med ena nystanet, alla jämna med det andra, ett bruk, som gång på gång anträffas i forntidens vävnader;¹ ranornas band är däremot inslaget med tråd från endast ett nystan.

Redan flätningen, vävnadens föregångare, måste ha infört i medvetandet fördelarna av en mantel eller ett täcke med mer än två stader och även infört bruket därav. Det är således icke ägnat att förvåna, att vi så tidigt som under bronsåldern i Danmarks ekkistfynd finna detta bruk stadgat. Täcket från Muldbjerg — för att blott taga ett exempel — har stad på alla fyra sidorna.² Schalen från Dömestorp i Halland säges av Vilh. Boye³ vara försedd med en ljusgul c:a 10 cm. bred kant vid kortsidorna och vid långsidorna

¹ Se t. ex. Aug. Braulik, *Altägyptische Weberei*, Dinglers Polytechn. Journal, Bd 311, 1899, band från Sakkara, 500- eller 600-talet e. Kr. — Ett annat exempel på tvåfaldigt inslag är bronsåldersmanteln från Gerum; två personer ha här antagligen arbetat sida vid sida på den ganska breda väven.

² V. Boye, *Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark*, Kbhvn 1896.

³ V. Boye, *Ättehögar i Södra Halland*, i Hallands Fornminnesförenings årsskrift 1869.

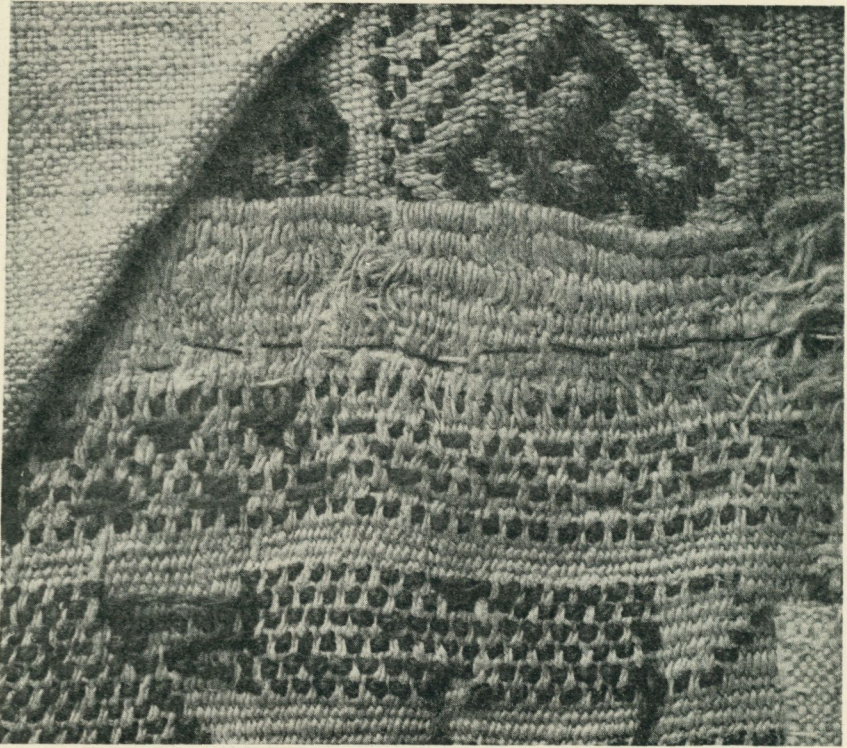

Fig. 10. Begynnelsestad på en av Överhagdalsbonaderna, Föreningen Jämtslöjd, Östersund.

med »Kantsyning». Måhända ha vi här att göra med 4 stadkanter, kanske t. o. m. invävda band. En undersökning av dessa och andra liknande stader skulle måhända ge svar på frågan om man redan på den tiden började sin väv genom att väva ett band i en särskild bandstol-varpa för att sedan flytta över band och varp till en uppståvävstol. Frågan synes sammanhånga med en annan, den om uppståvävens ålder i Norden, då metoden, fullt tillämplig visserligen vid liggande varp, vid uppståväv med hängande varp får sitt egentliga berättigande. Denna var som ovan påvisats känd redan omkring 1,000 år f. Kr. Femhundra år senare komma de grekiska vasmålningarna, avbildande Penelopes och Circes vävstolar med hängande, tyngd varp.

Enbart varpning över fasta pinnar har man exempel på i det gamla Egypten och i folklig textilutövning.¹

Varpan har säkerligen varit nyttig även då en invävd frans i klädnaden skulle åstadkommas. Man drog då ut bandets inslag även åt motsatta hållet. Egypterna t. ex. hade en klädnad, av Herodotos kallad *calasiris*, av linne med en frans nedtill.¹ Möjligen kan Teglefyndets i o. a. a., fig. 6 avbildade band med vidhängande avklippta varptrådar ha varit avsedd till frans, i detta fall dock ej invävd, utan blott ämnad att löst sys på en vävnad.

Från tidig medeltid i Sverige kan ett exempel på väv med stad på tre sidor anföras, nämligen Överhogdalsbonadernas nedersta (fjärde), snärjvävda stycke. Staden vid högra kortsidan, fig. 10, har utseendet av ett ripsvävt band. Huruvida vävnaden påbörjats i en särskild bandstol-varpa, liksom ranorna, kan endast avgöras vid en undersökning, som vid nuvarande uppfodring är svår eller omöjlig. Antagligt är i varje fall, såsom Agnes Branting och Andreas Lindblom påpekat,² att bonaderna i fråga vävts på hängande varp. Det samma är förhållandet med en dubbelvävd och frisformad norsk 1500-talsbonad i Nord. Museet, vars övre stad dock är för bristfällig för att man skall kunna bestämma bonaden som varpad i bandstol-varpa.

ZUSAMMENFASSUNG.

EMELIE VON WALTERSTORFF: *Ein Webstuhl und ein Anzettler.*

Der altnordische, aufrechtstehende Gewichtwebstuhl ist auf Island noch bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts auch für glatte Stoffe wie »vadmal» und in Norwegen in gewissen Gegenden noch 1865 in Gebrauch gewesen. Weniger bekannt dürfte sein, dass er im äussersten Norden der skandinavischen Halbinsel unter den Lappen um den Lyngens-

¹ Sir J. Gardner Wilkinson, *The manners and customs of the ancient Egyptians*, London 1878, Vol. II, sid. 175. Se även sid 324, fig. 436, 1, 7 och 9 (m. fl.). Systemet för den nutida och under senare århundraden i Europa vanliga varpan är vitt skilt från systemet med fasta pinnar: en ställning roterar kring en vertikal, ofta från golv till tak gående axel, och för med sig varpgarnet.

² Agnes Branting och Andreas Lindblom, *Medeltida vävnader och broderier i Sverige*, Sthlm 1928, sid. 11.

fjord herum noch heute fortlebt. Das Nordiska Museet hat von dort her einen Webstuhl nebst Anzettler und zwei Teppichen erworben, die letzteren mit dem genannten Geräte verfertigt und der eine als Schlittendecke, der andere als Zeltdecke gedacht.

Der Webstuhl gleicht dem im Museum ausgestellten norwegischen, ist aber von leichterem Holz. Webstühle dieses Typus sind wohl oft nur zu vorübergehendem Gebrauch zusammengestellt worden. Sundt (1865) hat ein altes Lappenweib mit einem solchen Webstuhl arbeiten gesehen, der an eine Felswand gelehnt stand, äusserst armselig aussah, und dem ein abgebrochenes Ruder zum Trennstab diente. Der Zeugbaum ruht auf gabelförmigen Hölzern auf zwei Pfosten und wird mittelst eines Kurbelstocks herumgedreht, der durch das dicke Ende des Baumes hindurchgesteckt und gleich den Pfosten an die Wand gelehnt wird. Der Aufzug hängt durch Steine straffgezogen und durch einen Trennstab in das sog. natürliche Fach abgeteilt; eine um und längs einem Schlingenstab geknüpfte Schnur fängt die hinteren Aufzugfäden auf, um das künstliche Fach zu erzeugen. Dies geht so zu, dass der Schlingenstab mit beiden Händen gefasst und auf ein Paar Gabelhölzer an den Pfosten nach vorn gehoben wird. Im Gegensatz zu dem obenerwähnten norwegischen Webstuhl hat unser hier kein Webeschwert; auch wird kein Schütze gebraucht, sondern eine Garndocke wird in das Fach hineingesteckt. Der Teppich, ein gestreiftes Ripsgewebe, zweischäftig, ist dadurch eigentümlich, dass er Salband auf drei Seiten hat. Er beginnt also oben mit einem hübschen Bandgewebe, das mittelst einer Schnur an den Zeugbaum durch in diesem befindliche Löcher festgenäht ist. Wie aber ist nun dieses obere Salband zustande gekommen? Die Erklärung gibt der zu dem Webstuhl gehörige Anzettler. Dieser besteht aus einem Winkelholz mit 3 Ständern. Um zwei von diesen herum knüpft man eine zugerichtete und durch eine Spelte gezogene Bandkette, die etwas länger als die Breite des künftigen Teppichs ist. Nun beginnt man das Band zu weben; gleichzeitig beginnt das Herrichten der Kette dadurch, dass der Einschlag um zwei von den Ständern herum ausgezogen wird (Fig. 6). Das Resultat sind Garnösen, die nach und nach von der Bandseite aus in eine vordere und eine hintere Lage, entsprechend dem künftigen Fach des Gewebes, geteilt und gruppenweise zusammengewunden werden. Nachdem das Band bis zur gewünschten Länge gewebt worden und das Anscheren gleichzeitig geschehen ist, hat man sozusagen ein Halbfabrikat erhalten, das nun aufgebäumt werden kann. Das Band wird zu diesem Zweck dem Zeugbaum entlang gespannt, und dessen Aufzugen werden um die schmalsten Partien des Baumes an beiden Seiten herumgeknüpft. Dann beginnt das obenerwähnte Festnähen des Bandes an den Baum mittelst einer Schnur, die stark sein muss, da sie das ganze Gewicht von Aufzug und Steinen tragen soll. Man löst nun die herabhängenden Aufzugknäuel auf und bindet jede Fadengruppe um einen länglichen Stein und ordnet das Gewebe, wie oben angegeben.

Das Arbeitsergebnis, der Teppich («rana» genannt), bildet eine augenfällige Parallele zu den Geweben des Altertums mit Salband auf drei oder vier Seiten, und was mehr ist, man glaubt nun zu wissen, wie diese vorgearbeitet wurden. Dass bei den Moorfinden aus der römischen

Eisenzeit in Schleswig-Holstein, den südöstlichen Ostseeegenden und Norwegen (Tegle) das Anfangsband durch Brettchenweberei hergestellt und nicht in der Spelte gewebt ist, ist nur ein unwesentlicher Unterschied, da bei dem oben behandelten Anzettler der Bandaufzug ebensogut durch Brettchen hätte hindurchgezogen werden können. Die Spelte hat in diesem Fall offenbar die Brettchen abgelöst und damit auch den Namen geerbt: »spjeld» oder »spjöll» wird das Bandbrettchen noch heute auf Island und in gewissen Teilen von Norwegen genannt gleichwie früher nach Dedekam, welcher meint, dass diese Benennung dem Bandbrettchen vorbehalten bleiben muss.

Es scheint demnach ziemlich sicher, dass nordische Teppiche und Gewandteile im 3. und 4. Jahrhundert auf eine Weise hergestellt wurden, die sich nicht allzusehr von der unterscheidet, die die Lappenweiber noch heute bei der Anfertigung von »ranor» benutzen. Indessen lässt sich dafür noch ein ziemlich beweisender Fund anführen. Dedekam bildet nämlich ein Halbfabrikat ab, ein Brettchenband mit daranhängendem Aufzug, aufgerollt in fünf grössere und zwei kleinere Knäuel, in dem Zustand also, in welchem sie aus dem Anzettler herausgenommen worden sind, um im Webstuhl befestigt zu werden (Fig. 8). Der Gegenstand gehört zu dem Tegler Funde.

Noch 1846 scheint man auf den Färöern das obere Salband beim Weben an hängendem Aufzug beibehalten zu haben, während für das Jahr 1875 berichtet wird, dass die Aufzugfäden paarweise durch die Löcher im Zeugbaum gezogen und zusammengeknüpft wurden. Ob die textilen Eichensargfunde Dänemarks aus der Bronzezeit mit drei oder vier Salbändern dieselben zwei Prozeduren durchgemacht haben: erst Bandweben im Zusammenhang mit dem Herrichten der Kette, dann Überführung auf den Webstuhl, darüber dürfte eine Untersuchung Aufschluss erteilen. Die Frage scheint mit der nach dem Alter des Aufrechtwebens im Norden zusammenzuhängen.

Aus dem frühen Mittelalter in Schweden kann ein Beispiel eines Gewebes mit Salband auf drei Seiten angeführt werden, einer von den interessanten Wandbehänge aus Överhogdal nämlich. Die Wandbehänge sind wahrscheinlich, worauf Agnes Branting und Andreas Lindblom hingewiesen haben, mit hängendem Aufzug gewebt. Das Gleiche gilt für einen friesförmigen, doppeltgewebten norwegischen Wandbehang des 16. Jahrhunderts im Nordischen Museum, dessen oberes Salband jedoch zu defekt ist, als dass man feststellen könnte, ob es im Bandstuhl-anzettler angezettelt worden ist.